

Teosofická morálka

Rudolf Steiner

TŘETÍ PŘEDNÁŠKA

Norrköping 30. května 1912

Ničící zlo v evoluci lidstva. Správný postoj vůči zlu zřízením rovnováhy mezi oběma zblouděními sebeobětování a egoismu. Staré instinktivní ctnosti a ctnosti, jež je nutno nově nabýt. Ctnost duše citivé: instinktivní moudrost je proměňována Kristovým impulzem ve vědomou pravdivost; ctnost duše rozumové nebo duše mysli prozářené srdcem: odvaha, statečnost je proměňována v lásku; ctnost duše vědomé: instinktivní umírněnost, uvážlivost se stává životní moudrostí. Spolupůsobení morálních impulzů s impulzem Kristovým v budoucím vývoji lidstva. Budoucí schrány Kristova impulzu: vytvoření astrálního těla Kristova činy víry a údivu, éterického těla činy lásky, fyzického těla činy svědomí.

V tom, co bylo řečeno včera, spočívalo uznání morálních podnětů v lidské přirozenosti. Pokusili jsme se tak z uvedených skutečností dokázat, doložit stanovisko, že základ morality, základ dobra spočívá na půdě lidské duševní přirozenosti a že se člověk pouze během vývoje svým postupem od inkarnace k inkarnaci odchýlil od původních, instinktivně dobrých vloh, a tím teprve vešlo do lidstva zlo, špatnost a nemorálnost.

Avšak když tomu tak je, pak se především musíme podívat, že zlo je vůbec možné, že může vznikat. Odpověď vyžaduje otázka: Jak se stalo zlo během vývoje možným?

Zevrubnou odpověď obdržíme jen tehdy, když se podíváme na základní morální vyučování udílené lidem už v dávných dobách. Mysterijní žáci, kteří usilovali o svůj nejvyšší ideál postupně proniknout k úplným spirituálním pravdám a poznatkům, museli všude tam, kde se náležitě pracovalo v mysterijním smyslu, pracovat z morálního základu, takže zvláštnost morální přirozenosti člověka se právě v mysterijních žácích projevovala zcela osobitým způsobem. Chceme-li krátce charakterizovat, jak to probíhalo, pak můžeme říci: Mysterijnímu žákovi se ukazovalo, že lidská přirozenost může způsobovat spoušť, zlo na dvě strany, a že člověk může vyvíjet svobodnou vůli jen tím, že může způsobovat zlo na dvě strany; dále že život může probíhat ve správném, příznivém smyslu jen tehdy, když se na tyto dvě strany zbloudění díváme jako na dvě misky vah, z nichž tu jedna, tu druhá stoupá a klesá. Správná rovnováha je zde jen tehdy, je-li vahadlo ve vodorovné poloze.

Tak se mysterijním žákům předvádělo, že správné chování člověka se vůbec nemůže prokazovat tak, že se řekne: Toto je správné, tohle je nesprávné. Správného chování lze nabýt jen tím, že člověk v každém okamžiku svého života přichází do situace, kdy je stahován jak na jednu, tak na druhou stranu, a že sám musí zjednávat rovnováhu, střed mezi obojím.

Vezměme ctnosti, o nichž jsme mluvili, statečnost a odvahu. Jedna strana, do které se může lidská přirozenost přitom vychýlit, je strana šílené odvahy, bezuzdné „rovnou do toho“ se silami, které má člověk k dispozici, a jejich vypětí až do krajnosti. To je jedna strana, šílená odvaha. Druhá strana, druhá miska vah je zbabělost. Člověk se může vychylovat na dvě strany. Žákům v mystériích se ukazovalo, že se člověk ztrácí, že odkládá vlastní bytost a je drcen koly života, když

se zvrhne v šílenou odvahu. Život ho roztrhá, když vybočí na stranu šílené odvahy. Když naproti tomu zbloudí na stranu zbabělosti, potom se zatvrzuje a vytrhuje se ze souvislosti věcí a bytostí. Potom se stává do sebe uzavřenou bytostí, která vypadává ze souvislosti, protože své činy a jednání nemůže uvést v souzvuk s celkem. To se ukazovalo mysterijním žákům ve vztahu ke všemu, co může člověk konat. Může vybočit tak, že ho objektivní svět zničí, rozdrťí, protože tím stráví svoji vlastní bytost, a na druhou stranu může, nejen v případě statečnosti, nýbrž každého činu, vybočit tak, že zatvrdne do sebe sama. Proto morální kodex mystérií významně stanovil: Musíš najít střed, takže se svými činy světu neztrácíš a také svět neztrácí tebe.

To jsou dvě možné eventuality, do nichž se člověk může dostat: Buď se ztrácí světu, svět ho uchopí, rozdrťí ho jako při šílené odvaze, nebo se mu svět ztratí, protože se zatvrzuje do svého sobectví, jak je tomu při zbabělosti. Žákům v mystériích se říkalo: Dobro nemůže být vůbec to, o co stačí pouze usilovat, jako o jednorázově existující, klidné dobro. Nýbrž to dobré vzniká jen tím, že se člověk může neustále jako kyvadlo vychylovat do dvou stran a vlivem své vnitřní síly nalézat možnost rovnováhy, pozici středu.

Zde máte všechno, co vám umožňuje chápat svobodu vůle a význam rozumu a moudrosti lidského jednání. Kdyby bylo člověku přiměřené dodržovat věčné morální zásady, potom by stačilo, kdyby si tyto morální zásady pouze osvojil a na základě předepsaného návodu kráčel životem. Jenže život takový není. Svoboda života záleží naopak v tom, že člověk má vždy možnost zbloudit na dvě strany. Tím je potom dána možnost špatného, možnost zla. Neboť co vlastně je zlo? Zlo je to, co vzniká, když se člověk buď světu ztrácí, nebo když svět ztrácí člověka. Dobro záleží ve vyvarování se oboum. Během vývoje, kdy člověk postupoval od inkarnace k inkarnaci, bylo umožněno zlo tím, že lidé jednou zbloudili na jednu stranu a podruhé na stranu druhou. A protože ne vždy našli rovnováhu, byli nuceni v budoucnu karmicky zjednat vyrovnání. Čeho se nedá dosáhnout v jednom životě, protože ne pokaždé nalezneme střed, dosáhne se během vývoje, tím, že se člověk jednou přiklonil k jedné straně, ale potom je přinucen, v příštím životě, zase se přichýlit ke straně druhé, a tak zjednat vyrovnání.

To, co jsem vám vylíčil, bylo zlatým pravidlem starých mystérií. Jako tak často, shledáme také v tomto případě u filosofů starověku ještě dozvuk těchto mysterijních zásad. U *Aristotela* shledáme, tam kde mluví o ctnosti, výrok, který nemůžeme pochopit jinak, než když víme, že to, co bylo nyní řečeno, byla stará mysterijní zásada, kterou obdržel dochovanou z tradice a kterou vložil do své filosofie.

Odtud pochází Aristotelova pozoruhodná definice ctnosti: Ctnost je rozumnými poznatky řízená dovednost, která si vztahem k člověku zachovává středovou pozici mezi příliš mnohým a přílišným málem.

Tím Aristotelés skutečně podává definici ctnosti takovou, jaké žádná pozdější filosofie nedosáhla. Protože Aristotelés měl tradici z mystérií, mohl skutečně vystihnout to správné. To je tedy proslulý střed, který musí být zachovávan, má-li být člověk skutečně ctnostný, má-li morální síla pulzovat světem.

Avšak nyní si také můžeme odpovědět na otázku, proč zde morálka má vůbec být. Jak je tomu poté, když zde není žádná morálka, když se děje to špatné, když dochází k příliš mnohému nebo k příliš nepatrnému, když se člověk ztrácí světu vlivem svého ničení, nebo když svět ztrácí člověka? V každém případě se vždy něco ničí. Všechno špatné, všechno nemorální je ničivý proces. A ve chvíli, kdy člověk pochopí, že vůbec nemůže jinak než něco ničit, než světu něco odnímat, když provádí něco špatného, působí moment dobra na člověka mocným způsobem. Toto je však

obzvlášť úkolem teosofické- ho světového názoru, který vlastně teprve nyní začíná vstupovat do světa: Objasnit, že všechno zlé způsobuje proces ničení; odnímá totiž světu něco, s čím se počítá. Když teď ve smyslu našeho teosofického světového názoru zachováváme princip, který jsme právě uplatnili, pak nás to, co víme o přirozenosti člověka, přivádí k zvláštnímu vytváření dobra a také zla. Víme, že se duše pociťující vyvinula zejména ve staré chaldejské vývojové epoše, ve třetím poatlantském údobí. Čím tato vývojová epocha tehdy byla, to dnešní život tuší jen málo. V zevních dějinách se sotva dostáváme nazpět dále, než do egyptské doby. Víme, že duše rozumová se vyvinula ve čtvrtém údobí, v řecko-latinské době, a že nyní v naší době máme vyvíjet duši vědomou. Vývoj duchovního svěbytí se uplatní teprve v šestém údobí poatlantského vývoje. Nyní se zeptejme: Jak se může duše pociťující odchýlit na jednu nebo druhou stranu od toho, co je správné? Duše pociťující je to, co činí člověka schopným pociťovat věci světa, přijímat je do sebe, zajímat se o ně, nejt světem tak, že vůči nim zůstáváme nevědoucími, nýbrž tak, že k nim nabýváme vztah. Toto všechno způsobuje duše pociťující. Jednu stranu, na kterou se člověk může odchýlit, nalezneme pro duši pociťující, zeptáme-li se: Co to vůbec je, co člověku umožňuje, aby měl vztah k věcem kolem sebe? Co člověku zjednává vztah k věcem kolem sebe, je to, co můžeme nazvat zájmem o věci. Tímto slovem zájem je v morálním smyslu vyjádřeno něco nesmírně významného. Abychom přihlíželi k morálnímu významu zájmu, to je mnohem důležitější, než se oddávat tisícům krásných, i když snad jen licoměrných, nicotných morálních zásad. Naše morální impulzy nejsou skutečně něčím jiným vedeny lépe, než když máme správný zájem o věci a bytosti. Jen si to ujasněte. Ve včerejší přednášce jsme v hlubším smyslu mluvili o lásce jako o impulzu tak, že můžeme být nepochopeni, řekneme-li toto: Obvyklé časté deklamování o lásce nemůže nahradit morální impuls, jenž spočívá v tom, co můžeme označit slovem zájem.

Dejme tomu, že máme před sebou dítě. Co je předpokladem, abychom se dítěti věnovali, abychom mu prospěli? Předpokladem je, že máme zájem o jeho bytost. Už to patří nezdravosti lidské duše, jestliže se člověk odtahuje od něčeho, oč by měl mít zájem. Stále více budeme poznávat, čím více budeme postupovat ke skutečným morálním základům a nebudeme chtít pouze pronášet morální kázání, že impuls zájmu je obzvlášť cenným impulzem v morálním smyslu. Že svůj zájem rozšíříme, že najdeme možnost se s pochopením vžívat do věcí a bytostí, to vybízí naše síly v nitru i vůči lidem.

Dokonce i soucit procitá přiměřeně správně, máme-li zájem o nějakou bytost. A když si jako teosofové stanovíme úkol svůj zájem stále více rozšiřovat, svůj horizont neustále zvětšovat, potom se tím pozvedne i obecné lidské bratrství. Nikoli kázáním všeobecné lásky k lidem se můžeme dostat kupředu, nýbrž tím, že své zájmy pěstujeme stále šířeji, takže jsme stále více schopni zajímat se o duše s nejrůznějšími temperamenty, s nejrůznějšími sklony charakteru, s rasovými a národnostními zvláštnostmi, s nej různějšími náboženskými a filosofickými vyznáními a chápat je. Správné pochopení, správný zájem vyvolává z duše správný morální čin.

Zde je tomu také tak, že člověk musí zachovávat rovnováhu mezi dvěma extrémy. Jedním extrémem je otupělost, která jde kolem všeho nevnímavě a způsobuje nesmírné morální neštěstí ve světě, která žije pouze v sobě samé a svéhlavě trvá na svých principech, která vždy jen říká: To je moje stanovisko. Mít stanovisko je v morálním vztahu vůbec něco zlého. Mít otevřený zrak pro všechno, co je kolem nás, to je pro nás to podstatné. Otupělost nás vyzvedává ze světa, kdežto zájem nás do světa vnáší. Vlivem naší otupělosti nás svět ztrácí a my se stáváme nemorálními.

Vidíme tedy, že otupělost a nezájem o svět jsou v nejvyšším stupni morálním zlem. Teosofie je však právě takovou oblastí, která činí ducha stále čilejším, která nám pomáhá duchovnost lépe postihnout myšlením a přijímat ji. Jako je pravda, že teplo vzniká z ohně, když v kamnech zatopíme, tak je pravda, že zájem o všechno lidské a o všechno jsoucno vzniká, osvojíme-li si teosofickou moudrost. Moudrost je palivou zájmu. A můžeme říci, i když to není na první pohled zřetelné, že teosofie, když studuje vzdálenější objekty, nauku o Saturnu, Slunci a Měsíci, nauku o karmě a tak dále, v nás potom opět dává vzniknout tomuto zájmu. Je tomu skutečně tak, že je to zájem, jenž vzniká jako produkt přeměny teosofických poznatků. Zatímco z materialistických poznatků vzniká to, co dnes, bohužel, vidíme tak kvést a co je nutno radikálně nazvat otupělostí, která kdyby platila ve světě výlučně, musela by způsobit nesmírné zlo. Jen se podívejte, kolik lidí prochází světem, jak potkávají toho či onoho člověka, avšak v podstatě lidi nepoznávají; neboť tito lidé jsou zcela uzavřeni do sebe. Jak často zjišťujeme, že dva lidé před delší dobou uzavřeli přátelství a potom náhle dojde k roztržce. Je to způsobeno tím, že impulzy k přátelství byly materialistické a teprve po delší době se zúčastněným ukáže, že vzájemné nesympatické vlastnosti charakteru až dosud nepozorovali. Dnes jen málo lidí má otevřený zrak pro to, co promlouvá od člověka k člověku. Avšak právě toto má teosofie vyvolávat: Má naši mysl rozšiřovat tak, že získáme otevřený zrak a otevřenou duši pro všechno, co je kolem nás lidské, abychom šli světem nikoli otupěle, nýbrž s patřičným zájmem.

Druhému extrému se vyhýbáme i zde, když rozlišujeme opravdové a skutečné, správné a falešné, a přitom zachováváme správný střed. Každé bytosti, která se nabízí, se hned vrhat do náruče, je vášnivě ztrácení sebe sama v bytosti a není to skutečný zájem. Postupujeme-li takto, ztrácíme se světu.

Prostřednictvím zdravého zájmu stojíme pevně na stanovisku středu, rovnováhy. Ve třetím poatlantském kulturním období, tedy v egyptsko-chaldejské době, existovala ve většině obyvatel na Zemi ještě jistá síla, kterou můžeme nazvat impulzem k zachování rovnováhy mezi otupělostí a vášnivým, omamujícím oddáváním se světu. A to bylo to, čemu se ve starých dobách říkalo, a co také ještě uváděl *Platón* a *Aristotelés*, moudrost. Avšak lidé na tuto moudrost pohlíželi jako na dar nadsmyslových bytostí, neboť až do oněch dob byly činné staré impulzy moudrosti. Proto můžeme z tohoto hlediska, zejména ve vztahu k morálním podnětům, nazvat třetí poatlantskou kulturní epochu epochou, kde instinktivně působí moudrost. Když se tudíž vrátíme do tohoto údobí, cítíme: Je pravdou, co bylo v minulém roce se zcela jiným úmyslem podáno v kodaňských přednáškách, jejichž obsah je uveden ve spisku „Duchovní vedení člověka a lidstva“. Je to pravda, kterou vyjadřujeme tím, že tehdy ještě stáli lidé božsky-duchovním mocnostem blíž. Pro třetí poatlantské údobí to byla instinktivní moudrost.

Tehdy to byl dar Bohů nalézat správný střed v jednání, přiměřený tehdejší době, střed mezi otupělostí a nesmyslnou, vášnivou oddaností. Toto vyrovnávání, tato rovnováha byla vlivem zevních okolností v oné době ještě v platnosti. Ještě zde nebylo ono naprosté vzájemné promíšení lidstva, které nastalo ve čtvrtém údobí poatlantského vývoje vlivem procesu stěhování národů. Lidé byli ještě uzavřeni v soustavách národů a kmenů. Tehdy příroda zájmy moudře upravovala a byly natolik živé, že je mohly prostupovat správné morální impulzy. A na druhé straně pokrevní bratrství u kmenů bránilo nesmyslné vášni. Už při pozorování života připustíte, že nejnanejdříve, také ještě v naší době, najdeme zájem uvnitř toho, co se týká pokrevního příbuzenství nebo

původu. Zde však se nejedná o nesmyslnou vášeň. Protože však byli lidé v egyptsko-chaldejském údobí, sjednoceni v menších oblastech, snadno zde existoval moudrý střed. Toto však je smysl dalšího vývoje lidstva: To, co původně bylo instinktivní, jen božsky duchovní, se pozvolna ztrácí a lidé se stávají samostatnými vůči duchovním mocnostem.

Vidíme tudíž, že už ve čtvrtém poatlantském kulturním údobí, v době řecko-latinské, filosofové Platón a Aristotelés, ale i veřejné mínění v Řecku, považovali moudrost za něco, co se musí dobývat, za něco, co už není darem Bohů, nýbrž o čem se musí usilovat. První ctností u Platóna je moudrost. A u Platóna je nemorální ten, kdo neusiluje o moudrost.

Teď žijeme v pátém poatlantském kulturním údobí. Zde jsme ještě velmi vzdáleni od okamžiku, kdy si moudrost, která je do lidstva instinktivně zasazena jako božský impulz, lidstvo zase uvědomí. Proto je tedy v naší době obzvláště možné, že lidé zabloudí do obou uvedených směrů. Proto je zejména v naší době také nutné, aby proti velkým nebezpečím, která se nalézají v těchto místech, se pracovalo s pomocí spirituálního, teosofického světového názoru, aby se to, co lidé kdysi měli jako instinktivní moudrost, mohlo nyní stát vědomou moudrostí. Je podstatou teosofického hnutí, že to, co lidé měli dříve instinktivně, si nyní musí dobýt jako vědomý odkaz moudrosti. Co je to jiného, než že Bohové kdysi nevědomé lidské duši dali moudrost jako něco instinktivního, kdežto teď si musíme moudrost o kosmu a o vývoji lidstva teprve osvojovat? Vždyť staré mravy byly také stanoveny podle myšlenek Bohů. Na teosofii se díváme ve správném smyslu tehdy, když se na ni díváme jako na probádávání myšlenek Bohů. Tenkrát proudily myšlenky do lidí instinktivně, teď je musíme probádat, pozvedat je do našeho vědění. V tomto vztahu musí být tedy teosofie pro nás něčím božským. Musíme umět být v uctivé náladě vůči tomu, že myšlenky, které nám teosofie zprostředkuje, jsou skutečně něčím božským, něčím, co smíme myslet, o čem smíme přemýšlet, že dříve byly božskými myšlenkami, podle nichž byl zařízen svět. Znamená-li pro nás teosofie toto, potom stojíme vůči skutečnostem tak, že chápeme: Jsou nám dány k uskutečnění našeho poslání. Když studujeme to, co nám bylo sděleno o vývoji Saturnu, Slunce a Měsíce, o reinkarnaci, o vývoji jednotlivých ras a tak dále, potom se nám dostává mohutných objasnění. Vůči tomu se však správně stavíme jen tehdy, řekneme-li si: Myšlenky, které hledáme, jsou myšlenky, podle nichž řídili Bohové vývoj. Svými myšlenkami myslíme vývoj Bohů. Chápeme-li to správně, potom se však v nás také rozhostí něco hluboce morálního. To se nemůže nedostavit. Potom si řekneme: Ve starých dobách měli lidé od Bohů instinktivní moudrost. Bohové jim poskytli moudrost, podle které utvářeli svět. Tím bylo umožněno morální jednání. Nyní si však vědomě zjednáváme moudrost v teosofii. Můžeme tedy mít i důvěru, že tato moudrost je v nás převedena do morálních podnětů, takže přijímáme nejen pouze teosofickou moudrost, nýbrž s teosofií také morální podněty.

Do jakých morálních podnětů se nyní převede teosofické úsilí právě v oblasti existence moudrosti? Zde se musíme dotknout bodu, jehož vývoj může však teosof předvídat, jehož hluboký morální význam a závažnost teosof dokonce má předvídat, bodu ve vývoji, který je značně vzdálený tomu, co je dnes běžné, totiž to, co Platón ještě nazýval ideálem moudrosti. Protože to nazýval slovy, která byla běžná, když moudrost ještě instinktivně žila v lidech, učiníme dobře, když tento výraz nahradíme jiným slovem. Uděláme dobře, když ho nahradíme slovem pravdivost, protože jsme se stali individuálnějšími, protože jsme se vzdálili od božského principu, a musíme proto zase tíhnout k němu zpět. Musíme se naučit pocítovat celou závažnost slova pravdivost; stane se tak ve věci morálky výsledkem teosofického světového názoru a teosofického smýšlení. Lidé se naučí vnímat pravdivost vlivem teosofie.

Dnešní teosofové však pochopí, jak je nutné to morální v pravdivosti vycítovat zcela v době, kdy to materialismus přivedl tak daleko, že se o pravdivosti dá sice ještě mluvit, že však obecný

kulturní život je nesmírně vzdálený tomu, aby přitom cítil to správné, aby to správné vnímal. Dnes to nemůže jinak být. Pravda je něco, co současné kultuře musí nadměrně chybět pro jistou vlastnost, kterou obdržela současná kultura. Ptám se: Co dnes ještě člověk shledává, když v novinách nebo v nějaké tiskovině najde jistá sdělení a potom se ukáže, že prostě není pravda, co se zde říká? Moc prosím, přemýšlejte o tom. Nelze říci, že se to děje na každém kroku, nýbrž je nutno říci, že se to stává dokonce na každé čtvrtině kroku. Všude, kde pulzuje moderní život, stala se nepravdivost vlastností našeho současného údobí kultury. A je nemožné, abyste pravdivost mohli jmenovat jako vlastnost našeho údobí.

Vezměte člověka, o němž víte, že sám napsal nebo řekl něco nesprávného, a vyčtete mu to. Shledáte, že dnes zpravidla vůbec necítí, že je to nesprávné. Ihned se vymluví: Řekl jsem to v dobré víře. Teosofové na to nesmějí pohlížet jako na morální, řekne-li někdo, že něco nesprávného řekl v dobré víře. Lidé se stále více naučí chápat, že je nutno dospět k tomu, abychom věděli, že se také skutečně stalo, co tvrdí. Smíme tedy něco říci nebo sdělit jen tehdy, když jsme cítili a vykonali povinnost přezkoušet, zda tomu také tak je, srovnat to pomocí prostředků, kterých je možné použít. Teprve, když si uvědomíme tuto povinnost, můžeme pravdivost pociťovat jako morální impuls. Potom ale už nikdo neřekne, pustil-li do světa něco nesprávného: Myslel jsem to takto, řekl jsem to v dobré víře. Neboť se naučí, že jsme nejen povinni říkat, o čem se domníváme, že to je správné, nýbrž že jsme povinni říkat pouze to, co je pravdivé, co je správné. Nepůjde to jinak, než že v jistém vztahu musí v našem kulturním životě postupně nastat radikální změna. Rychlost dopravy, touha lidí po senzaci, vůbec všechno, co je následek materialistického věku, je nepřítelem pravdivosti. V morální oblasti bude teosoňe vychovatelkou lidstva k povinnosti a pravdivosti.

Dnes není mým úkolem mluvit o tom, nakolik je už dnes pravdivost uskutečňována v Teosofické společnosti. Ale je třeba říci, že to, co bylo dnes řečeno, musí být v zásadě vysokým teosofickým ideálem. Morální vývoj v teosofickém hnutí bude mít dost práce s tím, aby se morální ideál pravdivosti ve všech směrech promyslel a procítil.

Tento morální ideál pravdivosti bude dnes tím, co v lidské duši pociťující správně vytváří ctnost.

Druhým duševním článkem, který musíme v teosofii jmenovat, je to, čemu obvykle říkáme duše rozumová nebo myslivá. Víte, že tento duševní článek se uplatnil hlavně ve čtvrtém poatlantském kulturním období, v době řecko-latinské. Ctnost, jež je zvláště směrodatná pro tento duševní článek, jsme již často uvedli: Je to odvaha a statečnost. Jejich extrémny jsou extrémní odvaha a zbabělost. Statečnost, odvaha se nachází uprostřed mezi šílenou odvahou a zbabělostí. Výraz v germánské řeči, který v němčině značí Gemút - citově prožívané myšlení - vyjadřuje už svým zněním slova svůj vztah k tomuto. Slovem mysl se myslí právě střední část lidské duše, to, co je v ní odvážné, silné, mocné. To také byla ctnost u Platóna a Aristotela. Byla to ctnost, která se ve čtvrtém poatlantském kulturním údobí ještě vyskytovala u lidí jako božský dar, zatímco moudrost byla v třetím poatlantském kulturním údobí jen ještě jakoby instinktivní. Instinktivní odvaha a statečnost - můžete to seznat z mých prvních přednášek - byly zde jako dar Bohů lidem, kteří jako příslušníci čtvrtého poatlantského kulturního údobí vycházeli vstříc šíření křesťanství na sever. Byli názorným dokladem toho, že statečnost měli ještě darem od Bohů. Zatímco Chaldejci disponovali moudrostí, moudrým pronikáním do tajemství hvězdného světa jako daru Bohů, jako něco získaného inspirací, tak lidem čtvrtého poatlantského kulturního údobí byly vlastní statečnost a odvaha, zejména u Řeků a Římanů, a také u národů, které měly za úkol

rozšiřování křesťanství. Tato statečnost později pominula a vzešla jako moudrost.

Když se nyní rozhlédneme po pátém poatlantském kulturním údobí, potom musíme říci: Pokud jde o tuto statečnost a tuto odvahu jsme v situaci, jako byli Rekové vzhledem k moudrosti vůči Chaldejčům a Egypťanům. Díváme se zpět na to, co bylo darem Bohů v bezprostředně předcházejícím údobí a oč jistým způsobem můžeme zase usilovat. Avšak právě dvě předešlé přednášky nám ukázaly, že u tohoto usilování musí probíhat v jistém vztahu proměna. U *Františka z Assisi* jsme pozorovali proměnu toho, co má odvaha a statečnost jako dar Bohů zevní charakter. Viděli jsme proměnu jako následek vnitřní morální síly, kterou jsme včera poznali jako sílu Kristova impulsu. Z proměny odvahy a statečnosti plyne potom pravá láska. Tato pravá láska musí však být řízena jinou ctností, účastí, zájmem o bytost, které poskytujeme lásku. *Shakespeare* ve svém „Thimonu athénském“ ukázal, jak také láska nebo dobrosrdečnost, počíná-li si vášnivě, projevuje-li se pouze jako vlastnost lidské přirozenosti, aniž by byla vedena moudrostí a pravdivostí, způsobuje škodu. Je zde vylíčena osobnost, která na všechny strany promarňuje majetek. Štědrost je ctnost; avšak *Shakespeare* nám také ukazuje, že vznikají příživníci tím, co se zde promarňuje.

Musíme tedy říci: Jak byla původní statečnost a odvaha řízena z mystérií evropskými bráhmami, mudrci, kteří se stahovali do pozadí, tak také musí v lidské přirozenosti docházet k řízení, souznění ctnosti se zájmem. Zájem, který nás správně spojuje se zevním světem, musí nás vést a řídit, když se se svou láskou obracíme k zevnímu světu. V podstatě to také plyne z charakterizovaného, i když radikálního příkladu *Františka z Assisi*. U *Františka z Assisi* to nebyl soucit s lidmi, jenž snadno může obsahovat něco vtíravého a urážejícího, neboť ani takoví lidé nejsou naprosto vždy prodchnuti správnými morálními impulzy, chtějí-li ostatní lidi zahrnovat svým soucitem. Kolik existuje lidí, kteří nechtějí vůbec nic přijmout ze soucitu. Rozumné projevení ochoty je však něčím, co nemá v sobě nic urážejícího. Politování je podle okolností něčím, co člověk musí odmítat. Najít pro jeho bytost pochopení je něčím, co žádný zdravý člověk nemůže odmítnout. Proto také chování druhého člověka, jenž se chová přiměřeně tomuto pochopení, nelze kárat. Je to toto pochopení, které nás může přivést do vztahu s druhou ctností, s láskou. Láska je to, co se vlivem Kristova podnětu stalo ctností zejména duše rozumové nebo myslivé; je to ona ctnost, kterou můžeme označit jako lidskou lásku provázenou lidským porozuměním.

Soucit, radostná účast, je ona ctnost, která musí v budoucnu dát vykvést nejkrásnějším a nejnádhernejším květům v soužití lidí. A jistým způsobem u toho, kdo správně chápe Kristův podnět, vzniknou přiměřeným způsobem tento soucit a tato láska, toto soucítění a tato účast v radosti, neboť se z nich stane cit jeden. Právě vlivem teosofického chápání Kristova podnětu nastane tato skutečnost, vznikne jeden cit.

Díky *Mystériu Golgoty* sestoupil Kristus do pozemského vývoje. Jsou zde jeho podněty; jeho účinky jsou zde všude. Proč sestoupil na Zem? Aby tím, co měl dát světu, mohl vývoj pokračovat, aby se vývoj Země mohl přijatým Kristovým podnětem správně uskutečnit. Když nyní, potom co podnět Kristův žije ve světě, zničíme něco nemorálností, tím, že bez zájmu mjíme své bližní, potom světu, do něhož se vlil Kristův podnět, část odnímáme. Něco tedy z Kristova podnětu přímo ničíme, protože jednou je již zde. Když však dáváme světu to, co může být ctností, která je tvůrčí, tehdy budujeme. Budujeme právě tím, že dáváme. Neříkalo se často nadarmo, že Kristus byl nejprve ukřižován na Golgotě, že ale je neustále vždy znovu ukřižován skutky lidí. Protože

se Kristův podnět činem na Golgotě vlil do pozemského vývoje, podílíme se v každé době svou nemorálností, kterou způsobujeme vlivem nelaskavosti, nezájmu a tak dále, na utrpení a bolestech, působených Kristu, jenž se vtělil na Zemi. Proto se stále znovu říkálo: Kristus je stále znovu ukřižován, dokud zde existuje nemorálnost, nelaskavost a nezájem. Protože Kristův podnět prostoupil svět, potom je to on, komu se způsobuje utrpení.

Stejně tak jako je pravdou, že ničící zlo Kristovu podnětu něco odnímá, a že tak pokračujeme v jeho ukřižování na Golgotě, tak je také pravdou, že jednáme-li s láskou, tak všude tam, kde používáme této lásky, zjednáváme Kristovu podnětu platnost, napomáháme mu k životu. „Cokoli jste učinili jednomu z bratří těchto mých nejmenších, mně jste učinili“ (Matouš 25,40). Toto je nejvýznamnější slovo lásky a toto slovo se musí stát nejhlubším morálním impulzem, bude-li jednou pochopeno teosoficky. V tomto duchu konáme, když s porozuměním stojíme před našimi bližními a chápání jejich bytosti podmiňuje naše činy, ctnosti, naše chování k nim. Jak se chováme k bližnímu, tak se chováme k samotnému Kristovu podnětu.

To je silný morální impulz. To je něco, co skutečně zdůvodňuje morálku, když cítíme: Mystérium Golgoty se uskutečnilo pro všechny lidi; odtud je rozeset impulz do celého světa. Stojíš-li před svými bližními, snaž se je chápat ve všech jejich odlišnostech ať už podle rasy, barvy nebo národnosti, ať už podle náboženského vyznání, světového názoru a tak dále. Stojíš-li před nimi a činíš-li jim to nebo ono, tak to činíš Kristu. Co činíš bližním, to v současném vývoji Země činíš i Kristu. Slova „Cokoli jste učinili jednomu z bratří těchto mých nejmenších, mně jste učinili“ stanou se pro toho, kdo chápe fundamentální význam Mystéria Golgoty, zároveň mocným morálním impulzem. Takže můžeme říci: Zatímco Bohové předkřesťanské doby poskytovali instinktivní moudrost, instinktivní odvahu a instinktivní statečnost, proudí dolů ze symbolu kříže láska, ona láska, zbudovaná na vzájemném poměru člověka k člověku.

Tím bude tento Kristův podnět mocně působit ve světě. Když jednou bude nejen bráhman bráhmana, vyděděnci vydědence, žid žida a křesťan křesťana milovat a chápat, nýbrž když žid křesťana, pária bráhmana, Američan Asiata bude s to chápat a vmýšlet se do něj, potom také budeme vědět, jak hluboce křesťansky je prožíváno, řekneme-li: Bez rozdílu jakéhokoli zevního vyznání musí existovat bratrství mezi lidmi. Toho, co nás obyčejně spojuje si máme cenit méně. Otce, matky, bratra, sestry, samotného vlastního života bychom si měli cenit méně, než toho, co promlouvá od lidské duše k lidské duši. Kdo si v tomto smyslu více cení toho, co škodí sounáležitosti s Kristovou podněčující silou vyrovnávající lidské rozdíly, kdo si příliš cení rozdílností, ten nemůže být mým učedníkem. To je impulz lásky, jenž proudí z Mystéria Golgoty, který v tomto vztahu pocítujeme jako obnovu toho, co bylo člověku dáno jako původní ctnost. Nyní se ještě budeme zabývat tím, čemu můžeme říci ctnosti duše vědomé: uměřeností, rozvážností. Pokud jsme ve čtvrtém poatlantském kulturním údobí, jsou tyto ctnosti ještě stále instinktivními. Platón a Aristotelés je nazývali největšími ctnostmi duše vědomé tím, že je chápali zase jako stavy rovnováhy, jako střed toho, co tkví v duši vědomé. Duše vědomá trvá tím, že si člověk vlivem své tělesnosti uvědomuje zevní svět. Smyslové tělo je především nástrojem duše vědomé. A je to také smyslové tělo, jímž člověk dospívá dokonce k vědomí já. Proto musí být smyslové tělo zachováno. Kdyby smyslové tělo člověka nezůstalo pro poslání Země zachováno, potom by nemohlo být naplněno poslání Země.

Avšak i zde je přítomna hranice. Kdyby člověk všechny síly, které v sobě chová, používal jen k tomu, aby měl požitek, potom by se v sobě uzavíral, potom by ho svět ztrácel. Pouhý požitkář, jenž všechnu sílu, kterou v sobě chová, používá jen k tomu - tak to říká Platón a Aristotelés - aby si vytvářel požitky, uzavírá se světu, svět ho ztrácí. Člověk, který si všechno odřikává, se činí stále

slabším; nakonec jej uchopí zevní proces světa a tento chod světa ho rozdrtí. Kdo přepíná své síly, které mu jsou jako člověku přiměřené, je zasažen procesem světa a světu se ztrácí. To, co člověk vyvinul pro vývoj duše vědomé, může být rozdraceno; takže se dostává do situace, že svět ztratí. Ctnost, která oba tyto extrémy vylučuje, je uměřenost. Uměřenost není tedy ani askezí, ani hýřením, nýbrž správným středem mezi oběma. A to je ctnost duše vědomé.

Ve vztahu k této ctnosti jsme také ještě nepokročili za instinktivní stanovisko. Snadná úvaha vás poučí o tom, že lidé jsou v podstatě příliš odkázáni na metodu zkoušky, na výkyvy mezi extrémy. Když odhlédnete od nemnohého počtu lidí, kteří se již dnes snaží v této oblasti usilovat o vědomí, shledáte, že velká většina lidí žije příliš podle určitého vzoru, který se ve střední Evropě často vyznačuje tím, že se řekne: V Berlíně se vyskytují jistí lidé, kteří po celou zimu stále znovu hýří a cpou se různými lahůdkami a potom jedou v létě do Karlových Varů, aby tím vyvolaný neduh odstranili metodou druhého extrému. Zde se tedy misky vah vychylují na jednu i na druhou stranu. To je však pouze radikální případ. I když k tomu, co bylo vylíčeno, nedochází všude v takové míře, k výkyvům mezi požitkem a odepřením si jej dochází všude. To je dostatečně zřejmé. Že vstoupí přemíra na jednu stranu, o to se lidé postarají sami; a potom si dávají lékaři předepisovat tak zvanou odvykací léčbu, to znamená druhý extrém, aby to nesprávné se zase zlepšilo.

Z toho vyplývá, že lidé ještě přespříliš setrvávají v instinktivním stavu. Musíme říci: Je to jakýsi dar od Boha člověku, který instinktivně cítí, aby příliš nevybočoval na jednu stranu anebo na stranu druhou. Ale právě tak, jako zanikly jiné instinktivní vlastnosti člověka, zanikne i tato vlastnost při přechodu z pátého do šestého poatlantského kulturního údobí. Zanikne jako přirozeně daná vloha. A teď můžete posoudit, jak velmi nutné bude, aby teosofický světový názor a smýšlení přispěly k postupnému vyvíjení vědomí v této oblasti.

Dnes máme ještě málo, možná i pokročilých teosofů, kterým je jasné, že teosoňe je receptem, aby se i v této oblasti dosáhlo správného vědomí. Když se v této oblasti uplatní více teosoňe, potom se totiž dostaví to, co mohu vylíčit pouze těmito slovy: Lidé budou pozvolna stále více toužit po velkých duchovních pravdách. I když dnes ještě teosofii stíhá výsměch, nebude tomu tak stále. Bude se šířit, zdolá veškeré zevní nepřátelství a všechno ostatní, co ještě proti ní vystupuje. Teosofové se nespokojí s tím, všeobecnou lásku k lidem pouze kázat. Lidé pochopí, že si mohou osvojit teosofii v jednom dni právě tak málo, jako se člověk nemůže za jeden den nasytit pro celý svůj život; a k tomu náleží osvojovat si z ní stále další poznatky. V teosofickém hnutí se bude vyskytovat stále méně, že si lidé řeknou: To jsou naše zásady a když máme tyto zásady, potom jsme teosofy. Stát uvnitř společenství, cítit a prožívat v teosofii to živé, bude znamenat, že se bude spoluprožívání stále více šířit. Tím, že však lidé v sobě zpracovávají zvláštní ráz myšlenek, zvláštní ráz pocitů a impulzů, tak jak přicházejí z teosofické moudrosti, co se zde pak děje? Všichni víme o tom, že teosofové nikdy nemohou mít materialistický názor. Mají právě opak materialistického názoru. Materialisticky myslí někdo, kdo říká: Má-li člověk tu nebo onu myšlenku, tehdy probíhá pohyb mozkových molekul nebo atomů; a protože probíhá tento pohyb, proto má člověk myšlenku. Myšlenka vystupuje z mozku takřka jako jemný dým, podobně jako plamen ze svíčky. Takový je materialistický názor. Opačný názor je teosofický. Zde jsou to myšlenky, duševní zážitky, které mozek a nervovou soustavu uvádějí v činnost. Způsob, jakým je činný náš mozek, je závislý na tom, jaké myšlenky myslíme. To je ale právě opakem toho, co míní materialismus. Chceš-li vědět, jak je uzpůsobený lidský mozek, potom musíš vyzkoumat, jaké myšlenky myslel. Neboť právě tak, jako tahy písma nejsou nic jiného než následek myšlenek,

tak i činnosti mozku nejsou nic jiného než následek myšlenek.

Což nyní neřeknete, že mozky jsou jinak zpracovávány právě v tuto chvíli, kdy prožíváte teosofické myšlenky, než ve společnosti, která hraje karty? Jiné pochody se odehrávají ve vašich duších, když sledujete teosofické myšlenky, než když jste ve společnosti, která hraje karty, nebo sleduje představení v kině. Avšak v lidském organismu není nic, co by bylo izolované, oddělené. Všechno má souvislost, jedno působí na druhé. Myšlenky působí na mozek a nervovou soustavu a ta je ve spojení s celým naším organismem. Dnes je to ale ještě pro mnoho lidí zastřeno. Až jednou budou překonány zděděné vlastnosti, které ještě dnes vězí v tělesnosti, potom nastane toto: Myšlenky se budou z mozku přenášet dále. Budou přecházet na žaludek. A důsledkem toho bude, že to, co dnes ještě lidem chutná, nebude již chutnat těm, kteří přijali teosofické myšlenky. Protože myšlenky, které přijali teosofové, jsou myšlenky Boží. Ty působí na celý organismus tak, že organismu pak chutná to správné. Co pro něj není vhodné, to potom člověk vnímá a pociťuje jako nesympatické. Je to zvláštní vyhlídka do budoucna, vyhlídka, kterou lze snad nazvat materialistickou, avšak která je právě opakem. Tento druh chuti, že jedno jídlo máte rádi a dáváte mu přednost, a to druhé ne a nebudete ho chtít jíst, to vyplyne jako důsledek teosofické práce. Můžete to posoudit sami na sobě, když pozorujete, že možná dnes cítíte odpor k jistým věcem, ke kterým jste ho necítili v době před svou teosofickou prací.

Bude se to stále více šířit, když člověk bude nesobecky pracovat na svém vyšším vývoji tak, že světu může poskytovat to správné. Jenže se slovy nesobeckost a egoismus si nesmíme hrát na schovávanou. Tato slova můžeme skutečně velmi snadno zneužívat. Není to vždy nesobecké, říká-li člověk: „Chci být činný jen ve světě a pro svět; co záleží na mém vlastním duchovním vývoji? Chci jen pracovat, neusilovat egoisticky ...“ Není to egoismus, jestliže se člověk vyvíjí, protože tím se činí ještě více schopným podílet se na dalším vývoji světa. Když promeškáme vlastní další vývoj, stáváme se neschopnými pro svět; odnímáme světu svoji sílu. I pro svět se totiž musí konat to správné, abychom to, co s námi zamýšlí božství, vyvíjeli na sobě samých. Tak se prostřednictvím teosofie bude vyvíjet lidské pokolení nebo, řekněme lépe, jádro lidstva, které pocítí nejen pouze instinktivně uměřenost jako vedoucí ideál, nýbrž bude mít také vědomou sympatii k tomu, co z člověka činí důstojným způsobem stavební kámen božského světového řádu a bude mít vědomý odpor k tomu, co člověka jako stavební kámen světového řádu ničí.

Tak vidíme, jak i v tom, co pracuje na člověku samém, jsou přítomny morální impulzy; a tak shledáváme to, co můžeme nazvat životní moudrostí, jako přetvořenou umírněnost. Co se bude v příštím, v šestém poatlantském kulturním údobí požadovat jako ideál „životní moudrostí“, bude onou ideální ctností, kterou Platón nazývá spravedlnost. Je to harmonické souznění těchto ctností. Tím, že se ctnosti v lidstvu poněkud posunuly, změnilo se také to, nač se v předkřesťanské době pohlíželo jako na spravedlnost. Taková jednotlivá ctnost, která způsobuje souznění, zde v oné době není. Souznění se tyčí jako ideál nejbližší budoucnosti před zraky lidí. U odvahy jsme viděli, že se proměnila v lásku jako morální impulz. Viděli jsme také, že moudrost se stala pravdivostí. Pravdivost je především to, co vystupuje jako ctnost, která může člověka včlenit důstojně a ve správném vztahu do zevního světa. Chceme-li však dospět k pravdivosti vůči duchovním skutečnostem, čím se potom vůči nim můžeme řídit? Dospíváme k pravdivosti, dospíváme k tomu, co může naši duši pociťující prožhřívovat jako ctnost vlivem správného chápání, správného zájmu a přiměřené účasti. Čím je nyní tato účast ve vztahu k duchovnímu světu? Když se chceme postavit před fyzický svět, a sice nejprve před člověka, potom se musíme vůči němu otevřít, musíme mít otevřený zrak pro jeho bytost. Avšak jak získáme otevřený zrak vůči duchovnímu světu? Vůči duchovnímu světu získáme otevřený zrak tehdy, když vyvineme

zcela určitý způsob cítění, jenž se také vynořil, když se stará, instinktivní moudrost ponořila do hlubin duševního života. Je to onen způsob cítění, který u Řeků často slyšíme označovat slovy: Všechno filosofické myšlení začíná údivem, úžasem. S údivem a úžasem jako východiskem našeho vztahu k nadmyslovému světu je skutečně také řečeno něco významně morálního. Necivilizovaného, nekultivovaného člověka zprvu neuvádějí velké jevy světa v údiv. Právě pokračujícím zduchovněním dospívá člověk k tomu, že nalézá záhady ve všedních jevech a za nimi duchovnost. Je to údiv, který vede duši do duchovních oblastí, abychom do nich pronikli poznáním; a do těchto poznatků můžeme proniknout jen tehdy, je-li naše duše přitahována objekty, které je třeba poznat. Toto přitahování je to, co vyvolává údiv, úžas, víru. Je to vlastně pokaždé tento údiv a úžas, které nás vedou k nadmyslnu. A zároveň je to také to, co se obvykle označuje jako víra. Víra, údiv a úžas jsou tři duševní síly, které nás pozvedají nad obyčejný svět. Když stojíme před člověkem v úžasu, snažíme se ho pochopit. Chápáním jeho bytosti přicházíme ke ctnosti bratrství. A to uskutečníme nejlépe, vstupujeme-li před člověka s úctou. Jestliže toto činíme, potom dospějeme k tomu být stále pravdivější. Pravda se nám stane něčím, k čemu se cítíme zavázáni. Nadmyslový svět se nám stane něčím, čemu jsme, když ho tušíme, nakloněni. A věděním dosáhneme toho, co jako nadmyslová moudrost už sestoupilo do podvědomých duševních oblastí. Teprve když nadmyslová moudrost sestoupila, vzniklo slovo, které praví, že filosofie začíná úžasem a údivem. Toto slovo vám může objasnit, že úžas a údiv mohly vstoupit do vývoje světa teprve v době, kdy do světa vstoupil Kristův podnět.

Když už jsme uvedli druhou ze ctností jako lásku, pohleďme ještě teď na to, co jsme uvedli jako životní moudrost pro nastávající dobu a pro přítomnost jako instinktivní uměřenost. V těchto ctnostech je člověk postaven sám vůči sobě. Jedná zde tak, že skrze činy, které koná ve světě, pečuje o sebe. Proto je nutné, aby pro něho bylo získáno objektivní měřítko hodnot. Nyní vidíme vynořovat se něco, co se stále více vyvíjí a o čem jsem už také častěji hovořil v jiných souvislostech, něco, co se také poprvé vynořuje v řecké době, ve čtvrtém poatlantském kulturním údobí. Můžeme přímo dokázat, jak ve staré řecké dramatice, jak například u Aischyla, hrají roli Erínye a Fúrie, které se potom u Euripida jeví proměněné ve svědomí. Z toho vyvodíme, že ve starších dobách vůbec zde ještě nebylo to, co nazýváme svědomím. Svědomí je zejména to, co zde stojí jako normativ našeho vlastního jednání, kdy ve svých nárocích jdeme příliš daleko, příliš vyhledáváme svůj vlastní prospěch. Svědomí působí jako normativ; staví se mezi naše antipatie a sympatie.

Tím získáváme to, co je více objektivní, co více působí navenek vzhledem k ctnostem, pravdivosti, lásce a životní moudrosti. Lásku spočívá uprostřed a působí jako něco upravujícího, co musí prostupovat celý život, také veškerý sociální život. Stejně tak působí upravujícím způsobem na to, co člověk vyvinul jako vnitřní impulzy. Avšak to, co člověk vyvinul jako pravdivost, ukáže se ve víře v nadmyslové vědě. Životní moudrost, to, co se vrací k nám samým, musíme cítit jako božsky- duchovní regulátor, který jistě vede cestou správného středu, podobně jako svědomí.

Bylo by přirozeně mimořádně snadné čelit různým námitkám, kdyby na to byl čas. Pouze jednou námitkou se budeme zabývat poněkud podrobněji. Mohlo by se například říci: „Někdo tu tvrdí, že svědomí a úžas jsou něčím, co do lidstva teprve vstoupilo, zatímco to jsou věčné vlastnosti lidské přirozenosti.“ Jenže těmi nejsou. Kdo by chtěl tvrdit, že jsou věčný

mi vlastnostmi lidské přirozenosti, projevoval by tím pouze, že nezná příslušné poměry. Bude stále zřetelnější, že lidstvo v dávných dobách ještě neseštopilo na fyzickou úroveň do té míry, aby ještě více souviselo s božskými impulzy. Člověk byl ještě ve stavu, o který bude zase vědomě usilovat, bude-li více ovládán pravdivostí, láskou a uměním žít vzhledem k fyzické úrovni a vzhledem k duchovnímu poznání, bude-li ovládán vírou v nadsmyslový svět. Nemusí to být víra, která bezprostředně povede vzhůru do nadsmyslového světa; nakonec se však promění v nadsmyslové vědění.

Jak je tomu s vírou, tak je tomu také s láskou působící zevně. Svědomí je tím, co bude upravujícím způsobem zasahovat do duše vědomé. Víra, láska a svědomí, tyto tři síly budou třemi hvězdami morálních sil, které vstoupí do lidských duší zejména vlivem teosofického světového názoru. Morální perspektiva budoucnosti může se otevřít pouze těm, kteří si jmenované ctnosti představují stále vystupňovanější. Teosofický světový názor postaví mravní život do světla těchto ctností a ty budou budujícími silami do budoucna.

Nechť uzavře naši úvahu něco, co by se mohlo zcela ozřejmit pouze v delším pojednání, a o čem tedy mohu pouze podat zprávu. Vidíme vstupovat Kristův impulz do vývoje lidstva prostřednictvím Mystéria Golgoty. Víme, že tehdy událostí Mystéria Golgoty lidský organismus, skládající se z fyzického, éterického a z astrálního těla, přijal shora impulz já jako impulz Kristův. Byl to tento Kristův impulz, který Země přijala, a který se vlil do pozemského kulturního života. Byl nyní uvnitř jako Kristovo já. Dále víme, že při Ježíši z Nazaretu zůstalo tělo fyzické, tělo éterické a tělo astrální. Kristův impulz spočíval uvnitř jako já. Ježíš z Nazaretu se oddělil od Kristova impulzu na Golgotě, který potom vproudil do pozemského vývoje. Tento impulz znamená v jeho vývoji samotný vývoj pozemský.

Berte vážně ty skutečnosti, které se často připomínají, aby je mohl člověk snadněji pochopit. Svět je mája nebo iluze, jak jsme často slyšeli. Člověk však musí postupně přicházet k pravdě, k tomu, co je na tomto zevním světě reálného. Pozemský vývoj záleží v podstatě v tom, že vzhledem ke všem zevním věcem v druhém údobí pozemského vývoje, v němž nyní žijeme, se rozplývá všechno, co se utvořilo v prvním údobí, takže všechno, co vidíme zevně fyzicky, od vývoje lidstva odpadne, tak jako od člověka odpadá jeho fyzické tělo.

Co tu ještě zůstane? Tak bychom se mohli zeptat. Budou to síly, které jako reálné síly jsou vkládány do člověka vlivem vývojového procesu lidstva na Zemi. A nejreálnějším impulzem je ten, který se skrze Krista vlil do pozemského vývoje. Tento impulz Kristův nenalézá však nyní na Zemi nic, do čeho by se mohl odít. Musí tudíž obdržet schránku teprve vlivem dalšího vývoje Země. A když Země dospěje ke svému konci, potom bude plně vyvinutý Kristus konečným člověkem, jako byl Adam počátečním člověkem, kolem něhož se lidstvo seskupilo ve své mnohosti.

Ve slovech „Co jste učinili jednomu z mých bratří, mně jste učinili“ spočívá pro nás významný poukaz. Co zde vlastně bylo učiněno pro Krista: Činy vykonané ve smyslu Kristova impulzu pod vlivem svědomí, pod vlivem víry a ve smyslu poznání vyčleňují se z dosavadního pozemského života. A když člověk svými činy a svým morálním chováním něco dává svým bližním, dává to zároveň Kristu. Má to být jako pravidlo: Všechno, co vytváříme jako síly, skutky víry a důvěry, činy, vykonané vlivem údivu a úžasu, znamená něco, když to zároveň předáváme Kristovu já, co se kolem Krista uzavírá jako schránka, jež se dá srovnat s astrálním tělem člověka. Formujeme

astrální tělo ke Kristovu impulzu já vlivem všech morálních skutků údivu, důvěry, úcty, víry, zkrátka vlivem všeho, co zakládá cestu k nadmyslovému poznání. Všemi těmito skutky podporujeme lásku. To už je ve smyslu uvedeného výroku: „Co učiníte jednomu z mých bratří, mně jste učinili.“

Éterické tělo Kristovo formujeme činy lásky. A tím, co působí ve světě skrze impulzy svědomí, formujeme pro impulz Kristův to, co odpovídá fyzickému tělu člověka. Až jednou Země dospěje ke svému cíli, až lidé pochopí správné morální impulzy, které způsobují všechno dobré, co se Mystériem Golgoty vlilo do vývoje lidstva jako impulz Kristův, jako já, potom bude zahalen astrálním tělem, vytvořeným vírou, všemi činy údivu a úžasu lidí, něčím, co je jako éterické tělo, vytvořené činy lásky, něčím, co je kolem něho jako fyzické tělo, které je vytvořeno činy svědomí. Tak se bude uskutečňovat budoucí vývoj lidstva vlivem spolupráce morálních impulzů lidí s impulzem Kristovým. Vidíme v dále před sebou lidstvo jako velký uspořádaný organismus. Když lidé dokáží své skutky včleňovat do tohoto velkého organismu a své impulzy vlivem vlastních činů kolem něho formovat jako schrány, potom budou prostřednictvím pozemského vývoje vytvářet základ velkého společenství, jež může být zcela prostupováno Kristovým impulzem.

Tak vidíme, že morálku není třeba kázat, že ale může být zdůvodňována tím, že ukážeme, co se skutečně stane, i co se skutečně stalo a co činí pravdivými takové jevy, jak je cítí zvláště duchovně uzpůsobené povahy. Člověka se pokaždé zvláště dotkne, když pohlédne na to, jak *Goethe*, když ztratil svého přítele vévodu *Karla Augusta*, v Dornburgu u Jeny píše v delším dopise o různých věcech; potom v tentýž den - bylo to v roce 1828, tři a půl roku před svou smrtí, takřka na konci životní dráhy - uvádí podivuhodně pozoruhodná slova ve svém deníku: „Na rozumný svět je třeba se dívat jako na velké nesmrtelné individuum, které je nezadržitelnou příčinou všeho nutného, a tím se dokonce pozvedá na pána náhodnosti.“ Jak by mohla taková myšlenka nabýt větší konkrétnosti než si představit tohoto jedince jako mezi námi působícího a tvořícího a myslet si, že s ním spojení působíme a tvoříme. Mystériem Golgoty vstoupil do lidstva největší jedinec. Když svůj život lidé záměrně povedou tak, jak to bylo vylíčeno, budou se seskupovat kolem Kristova impulzu a kolem něho utvoří něco, co bude jako schrána kolem jádra bytosti.

Ještě bych měl říci mnohé o tom, co z teosofie vyplývá jako ctnost. Zejména by se ještě daly připojit obsáhlé a důležité úvahy o oné pravdivosti, které vyplývají ze vztahu ke karmě. Prostřednictvím teosoňckého světového názoru bude muset idea karmy stále více vstupovat do vývoje lidstva. Tím se také bude muset člověk stále více učit pohlížet na svůj život a zařizovat jej tak, že jeho ctnosti budou odpovídat karmě. Člověk bude muset vlivem ideje karmy poznávat i to, že svými následujícími činy nesmí popírat své předcházející činy. Z vývoje lidstva musí ještě vyplývat jistá důslednost brát na sebe to, co jsme učinili. Jak je tomu člověk ještě vzdálen, to vidíme, pozorujeme-li lidi pečlivěji. Že se člověk vyvíjí vlivem činů, které vykonal, je známou skutečností. Když se nyní zdá, že následek činu už zde není, potom přesto konáme, co bychom vlastně směli konat jen tehdy, kdybychom první čin nevykonali. Že se člověk cítí zodpovědný za to, co učinil, že karmu přibírá i do svého vědomí, to je něco, co by ještě mohlo vyplýnout jako předmět úvahy.

Prostřednictvím směrnic uvedených v těchto třech přednáškách shledáte však ještě mnohé sami; shledáte například, jak plodné se mohou stát tyto ideje, když je rozvedete dále. Že člověk pro zbytek pozemského vývoje bude žít ve stále obnovovaných inkarnacích, to spočívá v úkolu, všechno to, co ve vztahu k vylíčeným ctnostem bylo na tu nebo onu stranu opomenuto, změnit

svobodným utvářením, utvářením podle vlastní svobodné vůle, takže nastane rovnováha, střední poloha, a tím se může pozvolna dosáhnout cíle, jenž byl charakterizován líčením utváření schrány Kristova impulsu.

Takto vidíme před sebou nejen abstraktní ideál všeobecného lidského bratrství, které sice také dostává silné impulzy, když položíme za základ teosofický světový názor, nýbrž sledujeme, že v našem pozemském vývoji tkví něco reálného, že v něm vězí impuls, jenž vstoupil do světa Mystériem Golgoty. Potom však také vidíme sebe, přeneseni do nutnosti působit na duši pociťující, rozumovou a duši vědomou tak, že tato ideální bytost se stane skutečností. A s touto bytostí jsme spojeni jako s velkým nesmrtelným jedincem. Myšlenka, že jedině v tom spočívá možnost dalšího vývoje, možnost dosažení poslání Země, společně s tímto velkým jedincem vytvářet celek, se uskutečňuje v druhé morální zásadě: Co konáš, jakoby se to zrodilo výhradně z tebe, to tě odsouvá, vzdaluje od velkého jedince; něco tím ničíš. Avšak to, co konáš, abys vybudoval tuto velkou nesmrtelnou individualitu vyličeným způsobem, konáš pro další vývoj, pro další život celého organismu světa.

To jsou dvě myšlenky, které si stačí pouze předložit, abychom viděli tu působnost, že morálku nejen káže, nýbrž ji i zdůvodňuje. Neboť je děsivá a hrozná a všechny opačné snahy potlačující myšlenka: Svými činy ničíš to, co máš budovat. Avšak myšlenka dodávající odvahu k dobrým činům, dokonce k intenzívně morálním impulsům je myšlenka: Buduješ na tomto nesmrtelném jedinci; činiš se článkem tohoto nesmrtelného jedince. Tím se morálka nejen káže, nýbrž se tím poukazuje na myšlenky, které samy mohou být morálními impulzy, které mohou morálku zdůvodňovat.

Taková morálka se stane teosofickým světovým názorem a teosofickým smýšlením tím rychleji, čím více bude pěstována pravdivost. Toto vyslovit v těchto třech přednáškách jsem si stanovil jako úkol. Leccos bylo sice možné pouze naznačit, avšak vaše vlastní duše budou dále rozvíjet leckteré myšlenky, o nichž se mluvilo v těchto třech večerech. Takto budeme mít také tu největší soudržnost na zemi. Když se sejdeme, jak jsme to právě učinili jako středoevropští teosofové a teosofové ze severu, ke společným úvahám, a když dáme dále doznívat tomu, co nám při takových setkáních vzešlo jako myšlenky, potom nejlépe projevíme skutečnost, že teosofie má také již v přítomnosti zakládat skutečně spirituální život. I když se zase musíme rozejít, tu přesto víme, že jsme nejvíce pospolu v našich teoso- fických myšlenkách a že to víme, je zároveň morálním impulzem. Vědět, že jsme sjednoceni se stejnými ideály s lidmi, kteří jsou zpravidla prostorově od sebe vzdáleni, se kterými se však tu a tam můžeme při zvláštních příležitostech setkat, je silnějším morálním impulzem, než být neustále pospolu.

Že takto smýšlíme o svém setkání, že takto chápeme své společné úvahy, to zvláště na konci těchto přednášek naplňuje moji duši jako něco, čím bych se chtěl s vámi rozloučit, a o čem jsem přesvědčen, bude-li to chápáno ve správném světle.